

TILSHUNOSLIK VA ADABIYOTSHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI

Yaxshiboyeva Go'zal Xonto'ra qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Tillarni o'qitish fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining zamonaviy sharoitdagi dolzarb muammolari har tomonlama tahlil qilinadi. Globallashuv va raqamli texnologiyalar ta'sirida til va adabiyot rivojida yuzaga kelayotgan ilmiy-nazariy masalalar yoritiladi. Til me'yorlarini saqlash, nutq madaniyatini rivojlantirish, ko'p tillilik va tillararo ta'sir muammolari tilshunoslik nuqtayi nazaridan ko'rib chiqiladi. Adabiyotshunoslikda esa badiiy matn talqini, zamonaviy adabiy oqimlar, milliy va jahon adabiyoti o'rtasidagi aloqalar hamda tarjima masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, til va adabiyot fanlarining ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati hamda jamiyat ma'naviy taraqqiyotidagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, adabiyotshunoslik, nutq madaniyati, badiiy matn, globallashuv.

Kirish: Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti fan, ta'lim va madaniyat sohalarining uzviy rivoji bilan chambarchas bog'liqdir. Bu jarayonda tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari alohida o'rin tutadi. Til insoniyat tafakkurining mahsuli bo'lib, jamiyatdagi barcha ijtimoiy, siyosiy va madaniy munosabatlarning asosiy vositasi hisoblanadi. Adabiyot esa xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari va estetik qarashlarini aks ettiruvchi muhim badiiy hodisadir.

Globallashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi va madaniyatlararo muloqotning kengayishi natijasida til va adabiyotga bo'lgan munosabat ham tubdan o'zgarmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar tilning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda, bu esa tilshunoslik fanida yangi ilmiy muammolarni paydo qilmoqda. Shu bilan birga, adabiyotshunoslik fanida badiiy asarlarni yangicha metodlar asosida talqin qilish, zamonaviy adabiy jarayonlarni ilmiy jihatdan asoslash zarurati kuchaymoqda.

Bugungi kunda tilning sofliğini saqlash, nutq madaniyatini rivojlantirish, milliy adabiyotning jahon adabiyoti bilan integratsiyasini ta'minlash kabi masalalar dolzarb muammo sifatida maydonga chiqmoqda. Ushbu maqolada tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining asosiy dolzarb muammolari, ularning sabablari hamda rivojlanish istiqbollari keng va tizimli tarzda yoritiladi.

1. Tilshunoslik fanining dolzarb muammolari: Tilshunoslik fanida tilning tuzilishi va rivojlanish qonuniyatlari bilan bir qatorda, uning jamiyat hayotidagi funksional vazifalari ham o'rganiladi. Zamonaviy tilshunoslikda eng dolzarb muammolardan biri til va jamiyat munosabatidir. Jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar tilga bevosita ta'sir ko'rsatib, yangi so'zlar, iboralar va nutq shakllarini yuzaga keltiradi.

Bugungi kunda til me'yorlariga amal qilmaslik, adabiy til qoidalarining buzilishi keng tarqalmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda so'zlashuv uslubi, qisqartmalar va xorijiy so'zlarning haddan tashqari ko'payishi adabiy tilning boyligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu holat yosh avlod nutq madaniyatining pasayishiga olib kelmoqda.

Ko'p tillilik sharoitida tillararo ta'sir muammosi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bir tomondan, bu jarayon tilning leksik boyishini ta'minlasa, ikkinchi tomondan, milliy tilning o'ziga xosligi yo'qolish xavfini tug'diradi. Shu sababli tilshunoslik fanida tilni me'yorlashtirish va himoya qilish masalalari dolzarb hisoblanadi.

1-jadval. Tilshunoslikdagi asosiy dolzarb muammolar

Muammo	Mazmuni	Oqibatlari
Til va jamiyat	Ijtimoiy o'zgarishlarning tilga ta'siri	Til me'yorlarining o'zgarishi
Nutq madaniyati	Savodxonlikning pasayishi	Og'zaki va yozma nutq sifati pasayadi
Raqamli til	Internet va ijtimoiy tarmoqlar tili	Adabiy tilga tahdid
Ko'p tillilik	Tillararo ta'sir	Milliy til sofliги muammosi

2. Adabiyotshunoslikning dolzarb muammolari: Adabiyotshunoslik fanining asosiy vazifasi badiiy asarlarni ilmiy jihatdan o'rganish va ularning estetik qiymatini aniqlashdan iborat. Bugungi kunda adabiyotshunoslik fanida eng muhim muammolardan biri badiiy matnni zamonaviy metodlar asosida talqin qilishdir. Har bir tarixiy davr adabiy asarlarga yangi ma'no va mazmun baxsh etadi.

Zamonaviy adabiyotda modernizm, postmodernizm, realizmning yangi shakllari keng tarqalmoqda. Ushbu yo'nalishlarning badiiy xususiyatlarini tahlil qilish, ularning jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyatini aniqlash adabiyotshunoslik fanining muhim vazifalaridan biridir. Shu bilan birga, an'anaviy va zamonaviy adabiyot o'rtasidagi uzviylik masalasi ham doimo dolzarbligicha qolmoqda.

Milliy adabiyot va jahon adabiyoti o'rtasidagi aloqalar ham bugungi adabiyotshunoslikda muhim o'rin egallaydi. Tarjima masalalari, badiiy

asarlarning boshqa tillarga moslashtirilishi va ularning xalqaro maydonda targ‘ib qilinishi adabiyotshunoslik fanining amaliy ahamiyatini oshiradi.

2-jadval. Adabiyotshunoslikdagi dolzarb yo‘nalishlar

Yo‘nalish	Tadqiqot ob‘ekti	Ahamiyati
Badiiy matn tahlili	Asar mazmuni va shakli	Estetik baho berish
Qiyosiy adabiyotshunoslik	Milliy va jahon adabiyoti	Madaniy integratsiya
Zamonaviy oqimlar	Yangi janr va uslublar	Ilmiy yangilik
Tarjimashunoslik	Badiiy tarjima	Adabiyotlararo aloqa

3. Tilshunoslik va adabiyotshunoslikning rivojlanish istiqbollari:

Zamonaviy sharoitda tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari fanlararo integratsiya asosida rivojlanmoqda. Psixologiya, falsafa, madaniyatshunoslik va axborot texnologiyalari bilan bog‘liq tadqiqotlar ilmiy izlanishlar doirasini kengaytirmoqda. Elektron matnlar bazasi, til korpuslari va sun‘iy intellekt asosida tahlil usullarining joriy etilishi bu fanlarning rivojiga katta turtki bermoqda.

Kelajakda til va adabiyot fanlarining rivoji quyidagi omillarga bog‘liq bo‘ladi:

1. zamonaviy ta‘lim metodlarini joriy etish;
2. ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirish;
3. yosh olimlarni qo‘llab-quvvatlash;
4. xalqaro ilmiy hamkorlikni kuchaytirish.

4. Tilshunoslik va adabiyotshunoslikda ta‘lim va tarbiya masalalari: Tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari nafaqat ilmiy tadqiqot sohasi, balki ta‘lim va tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu fanlar orqali yosh avlodda tilga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, estetik tafakkur va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllantiriladi. Shu sababli bu fanlarni o‘qitish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida til va adabiyot fanlarini o‘qitishda ayrim muammolar kuzatilmoqda. Jumladan, o‘quv dasturlarining zamonaviy talablar bilan to‘liq mos kelmasligi, amaliy mashg‘ulotlar ulushining kamligi, o‘quvchilarning mustaqil tahlil qilish ko‘nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi shular jumlasidandir. Bu holat tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining mazmunini chuqur o‘zlashtirishga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Adabiyot fanini o‘qitishda asarlarni faqat mazmunan bayon qilish bilan

cheklanib qolish, ularning badiiy-estetik jihatlarini yetarlicha ochib bermaslik ham muhim muammo hisoblanadi. Aslida esa adabiy asar tahlili orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, estetik did va hayotiy qarashlar shakllanishi lozim.

Shu bois ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, matn bilan mustaqil ishlash usullarini keng joriy etish zarur. Bu orqali til va adabiyot fanlarining tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyati yanada oshadi.

5. Tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni: Tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari jamiyatning madaniy va ma'naviy taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Til orqali milliy o'zlik, tarixiy xotira va madaniy meros avloddan avlodga yetkaziladi. Adabiyot esa jamiyat hayotidagi muammolarni badiiy obrazlar orqali ifodalab, inson tafakkurini boyitadi.

Jamiyatda til madaniyatining yuksalishi ijtimoiy munosabatlarning sog'lomlashuviga olib keladi. To'g'ri va ravon nutq, fikrni aniq ifodalash qobiliyati shaxsning intellektual saviyasini belgilovchi muhim mezon hisoblanadi. Shu ma'noda tilshunoslik fanining jamiyatdagi o'rni beqiyosdir.

Adabiyotshunoslik esa jamiyatda ma'naviy immunitetni shakllantiradi. Badiiy asarlar orqali insonlarda vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat va axloqiy mas'uliyat kabi tushunchalar mustahkamlanadi. Ayniqsa, globallashuv davrida milliy adabiyotning jamiyatdagi o'rni yanada ortib, u madaniy mustaqillikning muhim omiliga aylanadi.

Shu sababli tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining jamiyat rivojidadagi o'rnini chuqur anglash va ularni rivojlantirish davlat va jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari jamiyatning ma'naviy, madaniy va intellektual rivojida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan fan sohalaridir. Ushbu fanlar inson tafakkurining shakllanishi, milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni asrab-avaylashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy globallashuv va raqamli texnologiyalar sharoitida til va adabiyot oldida yangi vazifalar va muammolar yuzaga kelmoqda. Tilshunoslik fanida adabiy til me'yorlarini saqlash, nutq madaniyatini rivojlantirish, yosh avlodning savodxonligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Ayni paytda tillararo ta'sir va ko'p tillilik sharoitida milliy tilning o'ziga xosligini asrab qolish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotshunoslik fanida esa badiiy asarlarni zamonaviy ilmiy metodlar asosida tahlil qilish, milliy adabiyotning jahon adabiy jarayonidagi o'rnini aniqlash, tarjima masalalarini rivojlantirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Badiiy adabiyot jamiyatning ma'naviy qiyofasini belgilovchi kuchli vosita bo'lib, u orqali inson qalbi tarbiyalanadi, estetik did shakllanadi.

Umuman olganda, tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlarining izchil rivoji ta'lim tizimi sifatini oshirishga, jamiyatda ma'naviy muhitni mustahkamlashga va yosh avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois bu fanlarga bo'lgan e'tibor doimo ustuvor bo'lib qolishi, ilmiy tadqiqotlar va ta'lim jarayonida ularni yanada takomillashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. **Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.** – Toshkent, 2017.
3. Rahmatullayev Sh. **Hozirgi o'zbek adabiy tili.** – Toshkent: Fan, 2006.
4. G'afurov I.M. **Tilshunoslik asoslari.** – Toshkent: Fan, 2015.
5. Xolmatova M.X. **O'zbek tilini o'qitish metodikasi.** – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. Mirzayev A., Qosimov B. **Adabiyotshunoslikka kirish.** – Toshkent: Universitet, 2016.
7. Yo'ldoshev M. **Badiiy matn va uning tahlili.** – Toshkent: Fan, 2010.
8. Islomov Z. **Nutq madaniyati asoslari.** – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
9. Vinogradov V.V. **Russkiy yazyk.** – Moskva: Nauka, 2001.
10. Maslova V.A. **Lingvokulturologiya.** – Moskva: Akademiya, 2010.
11. Leontev A.A. **Psixolingvistika.** – Moskva: Smysl, 2003.
12. Passov E.I. **Kommunikativnoye obucheniye inostrannym yazykam.** – Moskva: Prosveshcheniye, 2004.
13. Galperin I.R. **Tekst kak obyektl lingvisticheskogo issledovaniya.** – Moskva: Nauka, 1981.
14. Bakhtin M.M. **Estetika slovesnogo tvorchestva.** – Moskva: Iskusstvo, 1979.
15. Lotman Yu.M. **Struktura badiiy matn.** – Moskva: Iskusstvo, 1970.
16. Stepanov Yu.S. **Kontsepty. Tonkaya plyonka tsivilizatsii.** – Moskva, 2004.
17. Telia V.N. **Russkaya frazeologiya: lingvokulturologicheskiy aspekt.** – Moskva, 1996.
18. Arutyunova N.D. **Diskurs. Yazyk i kommunikatsiya.** – Moskva: Nauka, 1990.
19. O'zbekiston Respublikasi **“Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni.** – Toshkent, 2020.
20. **O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.** – Toshkent: Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2015.

